

Lezing gehouden op vrijdag 5 november 2010 op de Vrije Universiteit tijdens de collegedag van BSG Kennisnetwerk ouder worden en samenleving.

Zoeken naar een elastische maatschappij

In de Westerse samenlevingen overheerst het idee van individuele autonomie. Men gaat voorbij aan de onderlinge betrokkenheid en afhankelijkheid van mensen. We zijn nu eenmaal opgenomen in netwerken van afhankelijkheid. Ook het huidige ouderenbeleid is gericht op de zelfstandigheid van ouderen, het zelf redden. Hierbij is de nadruk op het informele netwerk komen te liggen. Mensen dienen zichzelf te redden, moeten eerst een beroep doen op hun naasten en daarna pas een beroep doen op de professionele zorg. Het is hoog tijd dat de gemeenschap weer teruggeorganiseerd wordt. In het land zijn er een groeiend aantal voorbeelden die laten zien dat dit op verschillende manieren gebeurt.

De rek is eruit

Rick Kwekkeboom, lector community care aan de Hogeschool van Amstterdam, heeft eergisteren in haar openbare les gesproken over professionals en mantelzorg. Zij geeft aan dat we geen goed beeld hebben van de samenleving, omdat we denken dat we minder voor elkaar zorgen dan vroeger. Dat is niet waar, meent zij. Mensen woonden destijds inderdaad dichter bij elkaar en de structuren verschilden, maar er was niet meer hulp dan tegenwoordig. Toch waarschuwt zij terecht dat informele zorg niet veel rek meer heeft. Er is aan de ene kant veel (meer) aandacht voor mantelzorg. Aan de andere kant brengen de huidige ontwikkelingen (Wmo, bezuinigingen AWBZ) nog meer druk op informele zorg met zich mee. Dan is het belangrijk om te kijken waar er nog ruimte is, hoe we met elkaar die rek kunnen verminderen en hoe we mensen kunnen ondersteunen. Voordat het elastiek toch breekt. En we er een nieuwe zorgvrager bij hebben. Nico de Boer schrijft in een recent nummer van het tijdschrift *Zorg en Welzijn* (nr 10) dat er grote gaten zullen vallen in de zorg: er komen minder professionals maar die moeten wel burgers ondersteunen, terwijl tegelijkertijd ook meer aan die burgers moeten overlaten. Een zoektocht van professionals hoe dit goed in te vullen, in nauwe samenwerking met de omgeving. Hij meent, op basis van het onderzoek van Lilian Linders naar informele zorg in een volksbuurt, dat sociale samenhang niet meer vanzelfsprekend is. Informele zorg vanwege persoonlijke relaties komt niet zomaar tot stand. Zowel zorgaanbieders als zorgvragers moeten over hun verlegenheid heen stappen, schrijft hij om mensen aan het zorgen te krijgen. Er zullen een hoop mensen zitten te verpieteren. Daar maak ik me ook zorgen over.

Barmhartige Samaritaan Nieuwe Stijl

Frits de Lange schrijft in zijn prachtige boek 'Waardigheid, voor wie oud wil worden' dat de samenleving voor een ethische paradox staat: niet eerder in de moderne samenleving werd er - met de Wmo als instrument- zo'n direct beroep gedaan op de naaste omgeving van zorgvragers. En niet eerder leek er zo weinig gedeelde moraal voorhanden om die hulp vanzelfsprekend te doen zijn. De fundering en legitimering van de moraal mag dan veranderen (zo speelt de kerk en het geloof doorgaans tegenwoordig een minder grote rol en is de sociale controle vanuit een hechte gemeenschap minder), daarmee is nog niet gezegd dat er ook minder moraal is. Frits de Lange stipt een mooi actueel voorbeeld aan, namelijk die van de kangoeroewoning: vroeger kwamen kinderen bij hun ouders inwonen, nu bouwen kinderen voor hun ouders een nieuwe vleugel bij hun huis. Ook geeft hij aan dat ouderen niet alleen de ontvangende partij (p.104) maar ook hun nageslacht veel geven. Dat ervaar ik zelf ook zo, met oppas aan huis, klusjes in huis en goede gesprekken. Los van familieverbanden die toch nog steeds sterk zijn, zal de vraag naar niet-familiale informele zorg sterk toenemen. Inderdaad doordat mensen minder kinderen krijgen (mensen hebben dus zelf ook minder broers/zussen). Frits de Lange schrijft dat als zelfzorg, burgermansplicht en familiesolidariteit

niet meer toereikend zijn, er alleen nog een beroep gedaan kan worden op ‘vreemd mededogen’ (p.108). De ethiek van de barmhartige Samaritaan (nieuwe stijl weliswaar want mensen proberen werk, zorg, hobbies, te combineren met zorg voor een ander). We kunnen nu eenmaal niet doen alsof de ander niet bestaat. Daarin schuilt de hoop dat we in het beroep dat we op elkaar doen elkaars menswaardigheid blijven erkennen. Niet de vraag ‘wie is mijn naaste?’, maar ‘voor wie ben jij naaste geworden?’

Hoopvolle initiatieven

Er is een aantal hoopvolle initiatieven in het land, die dit ook in de praktijk laten zien! Initiatieven die gericht zijn op verbinden van mensen, op het tonen van de kracht van ouderen, van burgers in het algemeen en ook van de kwetsbaren onder ons, waar ik me ook zorgen over maak. Initiatieven die laten zien wat anderen te bieden hebben. En initiatieven die gericht zijn op het ondersteunen van doelen en levensgeluk.

Wat ik net opnoem (verbinden, kracht mensen: laten zien wat zij de samenleving te bieden hebben en ervoor zorgen dat mensen – die het nodig hebben- ondersteund worden in het realiseren van hun doel hebben, bijdragen aan hun levensgeluk), dat kan een richting zijn in de zoektocht naar een elastische maatschappij, waarin de rek erin blijft, waarin mensen autonoom zijn maar niet los staan van de omgeving, van hun netwerk, maar onderdeel.

Zoals het toenemend aantal projecten gedragen door ouders van kinderen met autisme, die een geschikte woonvorm opzette. Deze ouders konden in het huidige aanbod niet de gewenste woonvorm voor hun kinderen vinden en probeerden de woonwensen van hun kinderen te realiseren door zelf om tafel te gaan met corporaties, gemeenten, projectontwikkelaars enzovoort. Steeds vaker met succes! De initiatieven struikelen over elkaar en corporaties moeten soms kiezen welke groep ze dit jaar kunnen bedienen. En neem nu Wiel en Deal

http://www.kcwz.nl/dossiers/woonvariaties/zorgvernieuwingsprijs_voor_wiel_en_deal initiatief van een studente die graag op kamer wilde wonen. Zij regelde woningen voor studenten met een beperking tussen studenten zonder beperking. Zij regelt dat studenten zorg willen leveren en maakt afspraken met professionele zorg als achtervang. Of Stichting [Solink](#), gericht op het huisvesten van studenten bij ouderen met een (te) ruime woning. Er zijn al diverse succesvolle matches gemaakt, bijvoorbeeld van een studente die graag piano speelt maar niemand vond om met haar muziek te maken. Zij woont nu bij een oude dame waarmee zij regelmatig musiceert. Geweldig! Dan sla je twee vliegen in één klap: het gaat eenzaamheid tegen en twee leeftijdsgroepen ontmoeten elkaar. Eenzaamheid is een groot probleem, dat dwars door de samenleving heenloopt en onder alle leeftijdsgroepen voorkomt. En zo'n intergenerationeel project is ook belangrijk om het om begrip te krijgen voor elkaar.

Hé bingoman!

Toch kunnen niet alle groepen zo makkelijk eigen initiatieven nemen. Niet alle kwetsbare burgers kunnen dit zonder hulp. Maar ook daar zijn hoopvolle initiatieven te vinden in het land! Zoals [Dar Es Salaam](#), een woongroep voor Marokkaanse ouderen in Den Haag. Met name de Marokkaanse alleenstaande vrouwen zijn minder zelfredzaam. Door te wonen in de groep kunnen ze samen naar de markt en zijn ze letterlijk samen sterk. Ook staan zij nu meer open voor de buurt en is er meer contact! Prachtig! Maar zonder hulp van hun kinderen, de corporatie Haag Wonen en SING (ondersteunt groepswonen voor ouderen in Den Haag) was het niet gelukt. En dan nog zo'n mooi Haags voorbeeld: Woodstock, een woonvoorziening voor verslaafde senioren. In dit relatief nieuwe Haagse project (2 jaar oud) worden de mensen (tussen 45-72 jaar oud) als mens gezien. Ze doen mee aan klussen en krijgen hiervoor een bescheiden bedrag. Ze krijgen hun methadon, maar er zijn wel strakke regels. De bewoners voelen zich voor het eerst ergens thuis en onderdeel uitmaken van een structuur. Zij houden toch autonomie en zelfregie maar hebben er absoluut ondersteuning bij nodig. Doordat de buurt er nauw bij betrokken is en zij klusjes doen voor buurtbewoners (zoals restaurant Woodstock waar mensen kunnen eten voor een lage prijs en waard e

bewoners werken en het verzorgen van de bingo) is de aanvankelijke weerstand verdwenen. Nu hoort de bewoner als hij op straat loopt: 'hé, bingoman, tot vrijdag, he?' Terwijl de buurt eerst met een grote boog om hem heen liep. Die positieve aandacht doet de bewoners van deze woonvoorziening goed.

Deze initiatieven zijn nodig, juist nu in deze tijd van bezuinigingen, in deze tijd van de grote nadruk op 'het zelf redden'. Wat is er nodig om deze initiatieven te doen bloeien? Ik noem enkele factoren, maar er zijn er veel meer. Goede communicatie met de buurtbewoners! [De Nieuwe Nachtegaal](#), een oud Rotterdams verzorgingshuis, zou omgevormd worden tot een jeugdthunk. De buurt protesteerde enorm uit angst voor overlast. Corporatie De Woonbron pakt de weerstand goed op. Stap voor stap is de projectleider met buurtbewoners een plan gaan maken voor de invulling, een plan dat aansloot bij de wens van de buurtbewoners. Uiteindelijk is er een prachtig ontmoetingscentrum gekomen met voorzieningen dicht bij huis en toch ook woonruimte voor mensen met een psychiatrische aandoening. Dat is geen groep met een van nature hoge aaibaarheidsfactor!

Daarnaast is het belangrijk om meer te investeren in 'best persons' (professionals of vrijwilligers) in plaats van 'te focussen' 'best practices, zoals Jos van der Lans onlangs in zijn column in het Aedes magazine schreef. De mooiste en meest succesvolle projecten draaien vaak op gedreven en inspirerende mensen. Dat maakt de projecten kwetsbaar maar wel heel succesvol. Het is zaak de 'best persons' te vinden, te behouden, te zorgen dat ze niet afbranden en hun ideeën te borgen. Gedreven mensen krijgen de ruimte om te doen waar ze goed in zijn. En als hun project resultaat heeft. Dat houdt hen zo gepassioneerd.

En natuurlijk de factor 'samenwerken'. De vraag voorop en samen kijken hoe je elkaar kunt aanvullen en versterken. Gelukkig zie je in de praktijk mooie projecten die door samenwerking van verschillende organisaties, soms sector-overstijgend van de grond zijn gekomen. Niet eenvoudig, maar de moeite waard. Ook hierbij geldt het wij/zij verhaal. Door je te verdiepen in de ander, begrip te tonen en elkaar te leren kennen, is samenwerking mogelijk. En dus noodzakelijk.

Meer levensgeluk

Ik hoop dat de initiatieven in het land steeds meer inzoomen op het vergroten van het levensgeluk van mensen. Dit geluk hangt vaak samen met het doel van mensen. Zo geloof ik ook wel in het geluksbudget dat ooit begon in Almelo en nu ook elders draait. Mensen mogen doen onder begeleiding wat ze heel graag willen en krijgen een budget mee. Initiator Aad Francissen zag dat mensen met het ontvangen van wat geld en wat steun eindelijk gingen doen wat ze al lang wilden en dat het hen een beetje gelukkiger maakte. Helaas moet hij dit nu hard gaan maken. Hij gaat door en gaat de komende jaren honderden mensen ondervragen. Ik weet nu al dat hij gelijk heeft. Het gaat om het kleinschalige geluk. Ik heb nu al zoveel ouderen gezien en gesproken zowel privé als in het werk. Autonomie? Prima! Zelfregie? Fantastisch, maar soms zit het levensgeluk óók in veel kleinere dingen, in alledaagse dingen, in kleinschalige doelen. En juist het alledaagse mogelijk maken voor mensen en degenen helpen die het niet zelf kunnen regelen, is nodig. Of mensen de tools aanreiken om de dingen te doen waar zij blij van worden. Dat is geweldig!

Want we zijn er niet met het regelen van een autonome woonplek in de wijk. Uit de praktijk blijkt dat kwetsbare burgers blij zijn met hun eigen woning en relatieve autonomie. Maar dat ze behoorlijk vereenzamen en weinig participeren. In het onderzoek *Onder de mensen van Nicis* en het onderzoek van Loes Verplanke naar vermaatschappelijking staat duidelijk het advies om hulpverleners met de kwetsbare burger de wijk te laten verkennen. Waar zijn de voorzieningen? Waar kan de burger aan meedoen? Wat past bij hem/haar? Een zeer ingrijpend voorbeeld, waarbij dit wel goed is opgepakt, vind ik het verhaal van een jonge vrouw die op weg naar haar diploma-uitreiking voor haar opleiding tot grafisch ontwerpster een zwaar ongeval kreeg en ernstig gehandicapt raakte. Zij woont sinds een paar jaar in

[wooncentrum Bon Vie](#) in Culemborg waar allerlei mensen, doelgroepen bij elkaar wonen met voorzieningen geïntegreerd in de buurt. Zij ontwerpt nu de menukaarten voor het buurtrestaurant, werkt twee dagen op school als klasse-assistente vooral als het om grafische zaken gaat en gebruikt hierbij haar opleiding. Ze participeert, gebruikt de talenten en ontmoet mensen. Prachtig! Maar er zijn nog te weinig 'Bon Vies', nog te weinig professionals die zich bezighouden met het sociale netwerk, nog weinig die samenwerken en nog teveel die zorg overnemen.

Toch denk ik dat er de komende jaren verandering komt en dat we de goede kant op (kunnen) gaan. ActiZ is bezig met een transitieprogramma Langdurende zorg, er is een beweging Een nieuwe oude dag van PGGM, Uvit, Twynstra en Woonzorg (*Zelfsturing vanuit veelvormige communities*), het programma Welzijn Nieuwe Stijl. Zowel het SCP als Verwey-Jonker zijn bezig met het in kaart brengen van kwetsbare burgers. En dan de mooie voorbeelden die er zijn, ik heb al een aantal genoemd, maar er zijn nog veel meer! Ook rond 'nieuwe doelgroepen', die in aantal toenemen (mensen met een niet-aangeboren hersenletsel, ouderen met een verstandelijke beperking, mensen met een psychiatrische problematiek). [Theehuis voor islamitische ouderen met dementie](#), [de thuishuizen voor eenzame ouderen of dementerende ouderen](#), (ecologische) [woongroepen van o.a. kunstenaars](#), [het Odensehuis](#) (inloophuis voor dementerenden en hun naasten), [de omvorming van zwembad Beekhuizen](#), [zorgcoöperatie Hoogeloon](#) of [De Herbergier](#), waar een bewoonster zei: 'dit is een huis van elastiek, want hier kan altijd alles.' Dat zijn geweldige voorbeelden geïnitieerd door 'best persons', door gedreven mensen, soms barmhartige Samaritanen nieuwe stijl, die samen met de gemeenschap mooie, duurzame voorzieningen tot stand brengen.

Zichtbaar maken

De focus ligt daarbij zeker ook op verbinden van mensen. En als die verbinding tot stand komt, tussen verschillende groepen (als jong en oud elkaar treft, zoals bij Solink en andere meergeneratie-activiteiten), als zij elkaar ontmoeten en desgewenst helpen, dan heeft dat een positieve invloed op de beeldvorming, op het verminderen van het wij/zij gevoel. In ons land zie je weinig ouderen, ze zijn weinig zichtbaar: in de V.S., zo schreef Paul Brill in de Volkskrant' toen Obama twee jaar geleden zijn regering samenstelde, werd die door niemand benoemd als een rollator-regering, terwijl er op veel posten 60-plussers zaten. Het moet natuurlijk niet doorslaan zoals in Italië: daar wil de werkloze Italiaanse jeugd graag weg uit zogenoemde 'gerontocratie' (politiek en economisch lijkt alles uitsluitend erop gericht om oudere Italianen te verzorgen, terwijl er relatief weinig wordt gedaan aan kinderopvang, jeugdwerkloosheid en huisvesting). Maar elkaar treffen door de maatschappij heen, veel elastischer dan nu, en zien wat mensen voor elkaar kunnen betekenen: dat helpt bij het verbinden.

Jan Baars en Joep Dohmen schrijven in hun boek 'De Kunst van het ouder worden' over levenskunst, over uit het zicht verwijderen van de 'hopeloos verouderden', over de cultivering van de gerontofobie. Hun boodschap is om ouder worden als persoonlijke expressie te zien, om iets moois te maken van je leven, een doel te hebben dat voorbij je eigen leven reikt. Zij pleiten voor nieuwe vormen van solidariteit, omdat dit nodig is in tijden dat ieder slechts verantwoordelijk is voor zichzelf. Als we in de wereld van wonen, zorg en welzijn deze solidariteit tonen, mensen kunnen ondersteunen bij het vinden van hun levenskunst (en nogmaals de tekenen zijn er!), initiatieven door 'best persons' blijven ondersteunen, als we onze activiteiten ook richten op de kwetsbare burgers, als we de verbinding zoeken, leggen en onderhouden, dan zorgen we voor een elastische maatschappij, waar de rek erin blijft. Dan kunnen we met een gerust hart het ouder worden omarmen.

Eind goed, al goed
Als er wel wolken, maar geen wind is
Wordt de hemel
een sluier van stilte.
En daalt iets neer dat veel lijkt op geluk (gedicht van G. Reve).

Dat is wat ik u, zowel thuis als in het werk gericht op ouderenzorg, toewens!

Yvonne Witter
Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg
Redactielid Tijdschrift Geron

Bronnen:

Achtergrond, artikel in tijdschrift Zorg en Welzijn, nummer 10. 6 oktober 2010, p. 28

Interview met Rick Kwekkeboom, artikel in tijdschrift Zorg en Welzijn, nummer 10, 6 oktober 2010. p.8-10.

Baars, J en J. Dohmen, maart 2010, De kunst van het ouder worden. De grote filosofen over ouderdom. AMBO. Baarn.

Lange, F. de. Waardigheid, voor wie oud wil worden. Amsterdam, SWP/Geron, 2010.

Inleiding van Jan Baars op congres Levenskunst van het ouder worden, 14 oktober 2010, ROC MiddenHolland

Workshop Woodstock in Den Haag op congres congres Levenskunst van het ouder worden, 14 oktober 2010, ROC MiddenHolland

Knoops, L. Werken voor je dope. Artikel in AS, nr.5, mei 2010.

Tonkens, E. Het nieuwste integratieprobleem: Polen. Column in Volkskrant, 20 oktober 2010.

www.kcwz.nl